

חינוך לקיום מצוות

א. מבוא

מחלוקת גדולה וידועה היא, האם החינוך לקיום מצוות עליו מופקדים מורי ישראל במסגרת תפקידם כמחנכים, צריך להיות מבוסס על ידיעת טעמי המצוות והבנתם, וכל עוד התלמיד לא השתכנע בטעמה ובהבנתה של כל מצווה ומצווה אין לדרוש ממנו את קיומה. או, שהחינוך צריך להיות מבוסס על קבלת עול מצוות גם אם התלמיד אינו מבין את טעמן של המצוות, בבחינת גזירת מלך היא ואנו מצווים על קיומה.

כידוע, הדעות בעניין זה הן קיצוניות מן הקצה אל הקצה. יש הדוגלים בגישה ליברלית שאין לחנך ואין לחייב קיומה של מצווה כל שהיא ללא שכנוע עמוק של החניך, בערכה, בחשיבותה ובתרומתה של המצווה לפרט ולכלל, וכל עוד התלמיד מתלבט ומסתפק יש להשאיר את ההחלטה בידו לקיים או לחדול מלקיים. דעה זו מתייחסת הן כלפי היחיד הבודד, בן אם הוא בן ובן אם הוא תלמיד, והן כלפי המסגרת הבית-ספרית בה מתחנכים ולומדים מאות תלמידים. דעה זו מכירה בעובדה שבמסגרת הבית-ספרית ההשפעה ההדדית גדולה מאוד, ויחס סלחני כלפי התלמיד שאינו רוצה בקיום מצוות, גורר אחריו השפעה על תלמידים רבים אשר עדיין צעירים על פי גילם ועדיין לא גיבשו לעצמם דרך בחיים, ואשר עדיין מלאים ספיקות כרימון, באשר עדיין לא עסקו בשאלות קיומיות נצחיות. אבל גישתם הליברלית, שהיא פועל יוצא של השקפת עולם עקרונית, מנחה אותם לאמץ גישה זו למרות המחיר הכבד או הסיכונים הממשיים שיש בדבר, שהם עצמם מכירים בהם ולא מתעלמים מהם.

גישה זו שאין לחייב קיום מצווה כל שהיא לפני שהיה שכנוע פנימי עמוק של התלמיד, מנסה להצדיק את עמדתה גם בתועלת, כביכול, היוצאת מגישה ליברלית זו, וטענתם היא שאם יהיה שכנוע פנימי אמיתי שיש בעקבותיו הפנמה של ערכי המצוות, יש להניח שהתלמיד אשר יקיים את המצוות מתוך הכרה, הבנה וידיעה, יעשה זאת גם באהבה ובחיבה ולא מתוך כפייה, וההשפעה על אורח חייו תהיה בעלת משמעות ערכית נצחית, ולא השפעה חולפת. אמנם לגישה זו אין כל בטחון שאכן כך יהיה, וגם אין לה כל ערובה שהתלמיד אכן יבחר

בדרך התורה והמצווה, אבל הגישה הליברלית גוברת אצלם על כל אפשרות של כפייה כביכול, ועל כן הם המחזיקים בדעה זו, מוכנים לקחת את הסיכון אף שהתוצאות ידועות מראש.

מאידך, הגישה האחרת רואה במערכת קיום המצוות מסגרת מחייבת שאינה תלויה בהבנתו של מקיים המצווה ואינה תלויה בטעם זה או אחר. אמנם הקבי"ה ברא את עולמו על בסיס של בחירה חופשית, ועל כן יכול כל אדם לבחור לו את דרכו בחיים לאחר שלמד ויודע מה הן הגישות השונות ועל מה מבוססת כל אחת מהן, שאם לא כן, אין זו בחירה חופשית. אבל מי שבחר מסגרת כל שהיא בה הוא רוצה להתחנך, והמסגרת היא מסגרת דתית שהבסיס שלה הוא קיום מצוות וקבלת עול מלכות שמים, הרי שקיבל על עצמו את קיומן של המצוות, כבחירה חופשית בעצם בחירת המסגרת, ואם הוא מסרב לקיים תורה ומצוות אין זה נובע מתוך עמדה אנטי דתית או עמדה עקרונית נגד קיום מצוות, אלא מתוך אי יכולת או אי רצון לעמוד ולהלחם נגד יצריו הטבעיים המסיתים אותו לא לקבל עול ולא לקבל מרות. לפיכך תפקידה של המסגרת לסייע בידו להתגבר על יצריו על ידי יצירת אוירה חברתית מתאימה. גישה זו תובעת מן האדם קבלת מרות וקבלת עול מלכות שמים תוך כדי הפעלת משמעת עצמית חזקה, כאשר הגישה היא, קודם עליך לקיים ואח"כ תנסה להבין.

במאמרו זה, נשתדל להציג כמה מדעות הקדמונים אשר כתבו משנה ערוכה בסוגיה זו, תוך כדי הבאת מקורות שונים מדברי רבותינו, כאשר המקורות מדברים בעד עצמם, ועל כן מן הראוי לעיין בהם וללמוד אותם. אין בכוונתנו להציג את כל הדעות או משנה סדורה בנושא זה, ולו רק מן הסיבה שזו סוגיה מקיפה וגדולה שאף חוברו עליה ספרים שלמים העוסקים בנושא "טעמי המצוות" ואין עניינינו כאן אלא לערוך על העניין החינוכי האקטואלי, תוך כדי ציון מספר מקורות מועט בלבד.

כבר כאן, מן הראוי להדגיש, שכל הקדמונים עוסקים בשאלה, שעוררנו לעיל, האם עדיף לדעת את טעמי המצוות לפני קיומן, או שעדיף לקיים את המצוות ללא ידיעת טעמן. כלומר, האם יש ערך גדול יותר למצווה הנעשית מתוך הכרת טעמה או שמא ההיפך. וכן, האם עלינו להתאמץ להכיר את טעמן של המצוות או לא. עלינו לציין שלא נמצא בכל המקורות אף דעה התומכת בגישה הליברלית שאין לחייב את קיום המצוות לפני ידיעת טעמן. אמנם גישה זו מנסה לנמק את גישתה בנימוק חינוכי כביכול ולא בנימוק הלכתי, אך כאמור, גם מהבחינה החינוכית אין שום ערובה שגישה זו אכן תשיג את מטרתה, מה עוד שהעובדות והמציאות מדברות בעד עצמן ולא קשה להיווכח שההולכים בדרך זו קוצרים כישלונות ולא הצלחות. מן הראוי לציין, שלא ניתן לתת טעם ונימוק לפרטי

פרטיה של כל מצווה ומצווה. אפילו לא במצוות שטעמן ידוע ומובן. לעתים, פרטיה של המצווה אינם גלויים ופעמים רבות גם לא ידועים לנו. ובעיקר, פרטיה של מצווה שכולה הלכה למשה מסיני, כמו כל פרטיה של מצוות תפילין.

מאידך, הגישה האחרת, המסורתית, יכולה לזקוף לעצמה הצלחות רבות, וכפי שהוכיחה מסורת הדורות. מאז ועד היום, כל יהודי ויהודי מכריז, בוקר וערב, ביחיד ובציבור, הכרזה שיש בה קבלת עול מלכות שמים באומרו בקול רם "שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד", ולא שמענו מעולם שאותם יהודים שהכריזו הכרזה זו מרצונם החופשי חקרו ובדקו לפני הכרזתם את מציאות ה' בעולם. ולא זו בלבד שלא ערכו מחקר כל שהוא, אלא אף מסרו את נפשם על קידוש ה' בשל אמונה תמימה זו, בגיא ההריגה, בכל הדורות ובכל הזמנים, ועל אמונה והשקפה זו גדלו וחונכו דורות רבים של יהודים.

האם נשתנה דורנו זה מכל הדורות? האם פגה אותה מסירות נפש במהלך הזמנים? או שמה, חלילה, דור זה אינו מכיר ואינו מוכן למסור נפשו על אמונתו? חלילה וחס! דווקא בדורנו זה אנו מזהים מסירות נפש והקרבה לא פחותה מכל דור אחר. אחת מן הבעיות הגדולות "התורמות" למשבר האימון אצל חלק גדול מן הצעירים, היא דווקא הגישה הליברלית של חלק מן המחנכים אשר מגרה את בני הנוער לשאול שאלות כבדות משקל בענייני אמונה, ופעמים רבות אף מציגים הם בעצמם בפני בני הנוער שאלות קשות המערערות את בסיס האמונה התמימה, וכפי שעניינו רואות בחוברות רבות המציגות "הפעלות לתלמידים", כאשר מחד, יש בהן שאלות קשות וכבדות משקל בענייני אמונה, ומאידך, הן לא נותנות להם מענה מניח את הדעת, אשר ישקיט את מצפונם שהתערער. הן גם לא נותנות לו תשובות העשויות להסיר את הקושיות והסתירות הרבות שהציגו הם עצמם בפניהם.

אנו מכירים את הטענה שדווקא שיטת הצגת שאלות קשות או גירוי לעורר שאלות בענייני אמונה, והנסיון להתמודד עם תשובות לשאלות אלה מחסנת את בני הנוער בפני משברים וספקות באמונה, אך שיטה זו מעולם לא הוכיחה את עצמה. ואף אלה הטוענים שיש הצלחות כל שהן להולכים בדרך זו, מתברר שהם עצמם אינם יכולים לאמת את שיטתם על ידי עובדות בשטח, לכל היותר הם מצביעים על יחידים או על בני נוער בודדים, אשר היו מגיעים בלאו הכי אל האמת מתוך אי-שקט נפשי וחיפוש אחר האמת הפנימית היוקדת בקרבם, ולא בגלל הצגת שאלות כפרניות שיש בהן כדי להטיל ספק על הדרך המסורה לנו מדור דור. מאידך, אצל מרבית בני הנוער שיטה זו לא רק שלא תרמה לשיפור מצבם הרוחני-הדתי אלא אף חיזקה אצלם את הספיקות והמבוכה, והרחיקה אותם גם מהקו הפשרני שבו הם דגלו, בראותם בהצגת השאלות הנוקבות לגיטימציה לדרך חדשה שאמנם נמנעו ללכת בה, ועתה היא מקבלת הכשר וגושפנקא.

יש לציין, שהקו החינוכי-הליברלי פגע ופוגע בתחומים חינוכיים רבים ואף בתחום הלימודי הכללי, ולא דווקא בתחום קיום מצוות. די לציין שני מחקרים שהתפרסמו לאחרונה המצביעים על ירידה משמעותית בשני תחומים אלה. מחקר אחד מצביע על אחוז ההיעדרויות של תלמידים ממערכת הלימודים שהוא גבוה מאוד אף בהשוואה לרמת ההיעדרויות ברמה הבינלאומית. מחקר שני מצביע על ירידה משמעותית באחוז הזכאים לתעודת בגרות.

אין ספק שנתונים אלה הם פועל יוצא של קו חינוכי ליברלי שהוא מסימניה של התקופה הפוסט-מודרנית, אשר זה מכבר הפסיקה לראות במורים בעלי סמכות מחנכת, ובכך פגעה בתדמיתם ובכל מה שמחנך בישראל סימל בעבר. מאז הכתבת הראשונות שהציגו קבל עם ועדה את השאלה למי יש סמכות לחנך? או "מי שמך לחנך" ועד היום הזה, יש הדרדרות גוברת ורבה במסגרת החינוכית, הבאה לידי ביטוי בתופעת האלימות ההולכת וגואה ובעוד תופעות שליליות רבות וידועות, שאין כאן המקום לפרטן, בבחינת "הזמן יכלה והמה לא יכלו", וכל מי שענינו בראשו ומחפש את האמת ואינו עוסק ב"טיוח" קורא קריאה רהוטה את המציאות המרה במערכת החינוך, וד"ל.

לאחרונה הפנה את תשומת לבי המפקח הארצי על החינוך העל יסודי בחמ"ד לעובדה שישנם שלושה מוסדות בחמ"ד - ואף נקב בשמם - הידועים בקו המסורתי הקפדני בו מנהלים את מערכת החינוך בתוך המוסד, ומתוך מדיניות זו הם אף מתנגדים לכל גישה ליברלית בכל תחום שהוא מתוך הכרה בנוקיה של המדיניות הליברלית ובאסונות הרבים שהמיטה על מערכת החינוך הן בתחום הלימודי והן בתחום החינוכי. והנה מתברר ששלושת המוסדות האלה מצטיינים בשלושת התחומים שכל מוסד חינוכי דתי היה רוצה להצטיין בהם, וזאת הודות לקו החינוכי אותו הם מאמצים ואינם מוכנים להתכופף לרוחות המנשבות חדשים לבקרים בתוך מוסדות החינוך האחרים. והם: 1. אחוז הזכאות לבגרות של תלמידיהם מגיע ל-100 אחוז. 2. כל הבוגרים שלהם ממשיכים את לימודיהם בישיבות, וכמובן אין בוגרים דתל"שים מתוך הבוגרים שלהם כפי שלצערנו יש במוסדות רבים אחרים. 3. רמת המשמעת גבוהה ביותר, אין תופעה של היעדרויות, כפי שזה קיים במוסדות רבים אחרים.

נכון שקו חינוכי זה אינו פופולרי בעיני אלה המתהדרים והמדברים בשם ה"פתיחות" ואף גורם לדחייה בעולם המודרני "הנאור", ויש שאף מדביקים למוסדות אלה תוויות לא מחמיאות, אבל בלי כל ספק קו זה הוכיח את עצמו לאורך שנים. ההולכים לאורו יכולים להציג "קבלות" והישגים משמעותיים בכל התחומים בטווח של שנים. מה עוד, שדווקא מוסדות אלה הצטיינו מאז ומעולם ב"פתיחות" אמיתית ולא מעושה. הוותיקים במערכת החינוך ודאי זוכרים

שמרבית הר"מים בעבר קבעו את מגוריהם בסמוך לישיבה התיכונית וביתם היה פתוח לרווחה יום ולילה לכל תלמיד ותלמיד, וכפי שהיה בעבר בעולם הישיבות, וכל תלמיד שחש מצוקה כל שהיא או שהיה זקוק לעזרה, עצה, הכוונה, או שרצה להוציא את אשר על לבו בפני אישיות תורנית, ראה בר"מ שלו את הכתובת לכך, ובלי כל היסוס ובאופן טבעי לחלוטין מצא את עצמו בביתו של הר"מ כאשר גם בעלת הבית הייתה מקבלת אותו בסבר פנים יפות ומציעה כיבוד, כדי שהתלמיד ירגיש בנוח ושהבית הוא ביתו.

יש לציין, שישנם מוסדות רבים אחרים וכן אולפנות רבות, המחנכים את תלמידיהם ע"פ משנה חינוכית סדורה, עם קו חינוכי ברור ויציב המצטיינים אף הם באותם שלושה תחומים. באחד מביקוריי באחת האולפנות במרכז הארץ בשנה"ל שעברה, יצאתי נפעם מהרמה הלימודית והחינוכית הגבוהה של תלמידות האולפנא, ממסירות הנפש של מנהלת האולפנא ושל רב האולפנא והצוות החינוכי, כדי שכל תלמידה ותלמידה תוכל להגיע למיצוי עצמי לא רק ברמה הלימודית אלא גם בהתעלות רוחנית, ואכן ניכר היה על התלמידות שהן אוהבות מאוד את האולפנא ורוחשות כבוד למקום ולדרך החינוכית שבה מחנכים אותן. אמנם הגישה הליברלית מנסה לדבר במונחים של אינטגרציה בין המסורת לערכים מודרניים, אינטגרציה בין תורה לאוטונומיה וזכויות הפרט וחירותו וכדו', אבל המתבונן, יראה שמונחים אלה ריקים מתוכן משתי סיבות: א. האם בתורה ובמסורת שלנו, המסורים לנו מאז מעמד הר סיני ומתן תורה, אין ערכים, כדי שאנו נזדקק "לרעות בשדות זרים" כדי ללמוד מהם מה הם ערכים? הלא תורתנו מלאה בערכים נצחיים שהוכיחו עצמם בכל הדורות ובכל התקופות, הן בתחומים שבין אדם לחבירו, הן בתחום המדות שבין אדם לעצמו, הן בתחומים שבין אדם לעמו, לארצו ולמולדתו, והן בתחום המשפט העברי אשר חוקיו ומצוותיו מאירים ומזהירים כל פינה ופינה בחיינו הלאומיים והציבוריים.

ב. האם אותם ערכים אשר רוצים ללמוד מהמודרנה הוכיחו את עצמם, בכל התחומים שמנינו? לפיכך, מן הראוי להתייחס לשתי השאלות הבאות: 1. האם הגישה הליברלית לא נכשלה לעומת הגישה הסמכותית. 2. מה הן המסקנות המתבקשות לעת הזאת, שבה מערכת החינוך נמצאת בפרשת דרכים ובמשבר אימון הזועק לפתרון.

- ב -

דבר ידוע הוא שהתורה הקדושה לא גילתה לנו את טעמי המצוות. מהי הסיבה או הסיבות שהתורה העלימה מאתנו את טעמן של המצוות, גם זה אינו מפורש בתורה, אבל טעמים רבים יש לכך בדברי רבותינו. יש הסוברים שעצם הקיום ללא ידיעת טעמה של המצווה יש בכך משום כניעה והשתעבדות לבורא העולם, בבחינת עבד השש ושמח לקיים את רצון אדונו כי זה תכליתו של האדם לעשות רצון בוראו. ויש הטוענים שידיעת טעמי המצווה עלול לגרום לאדם להתחכם ולומר אם זה הוא טעמה של המצווה, או טעמו של הציווי להימנע מעשיית מעשה מסוים, יאמר האדם לעצמו יודע אני שטעם זה לא שייך אצלי, ועל כן אני יכול להימנע מעשייתה של מצווה זו, או לא להימנע מעשייתו של לאו זה או אחר עליו צווה הבורא.

יש עוד סיבות מסיבות שונות אליהן נתייחס בהמשך. ישנן גם דעות אחרות הדוגלות בקיום מצוות דווקא מתוך הכרה וידיעת טעמה של המצווה, ולדידם יש אפילו מעלה למי שמקיים את המצוות מתוך ידיעה והבנת טעמה של המצווה ממי שמקיים ללא הבנה שבזה הוא בבחינת "ותהי יראתם אותי מצוות אנשים מלומדה"¹ כאמור, נענין יחד בכמה מן המקורות כדי להתרשם מעוצמת דבריהם של הקדמונים, כאשר דבריהם שלהם מדברים בעד עצמם. סוגיה מפורשת היא במסכת סנהדרין, מדוע לא נתגלו טעמי המצוות. וכך מובא בגמרא²:

"ואמר רבי יצחק: עפני עה לא נתגלו טעמי תורה – שהרי שתי פקראות נתגלו טעמן, נכשל בהן גדול העולם. כתוב³ 'לא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו', אפר שלפה: אני ארבה ולא אסור, וכתוב⁴ 'ויהי לעת זקנת שלפה נשיו הטו את לבבו'. וכתוב⁵ 'לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם פצחיה', ואפר שלפה: אני ארבה ולא אשיב, וכתוב⁶ 'ותצא פרכבה עפרים בשש' וגו'."

הרי לנו סיבה ונימוק של תועלת מדוע לא נתגלו טעמן של מצוות. מדברי הגמרא ברור איפוא, שחובה על האדם לקיים את המצוות כולן אף שאינו יודע טעמן של המצוות שאותן הוא מקיים. ואלי יש בזה גם מעלה יתירה אם אינו יודע טעמן של מצוות, כדי שלא יבוא להתחכם ולעקוף את מצוות התורה ע"פ הבנתו.

1. ישעיה כ"ט, יג.
2. סנהדרין כא, ע"ב.
3. דברים י"ז, יז.
4. מלכים א' י"א, ד.
5. דברים י"ז, טז.
6. מלכים א' י', כט.

ר' אברהם אבן עזרא הרחיב לכאור את התועלת של קיום המצוות לפני ידיעת טעמן. לדבריו, מצוות רבות טעמן נסתר מבינתנו, ואם אדם לא יקיים את המצוות עד שידע טעמן יישאר ללא תורה. אלא על האדם לקיים את המצוות אף ללא ידיעה והבנה של אותה מצווה, ורק לאחר ההתבגרות השכלית, ישאל אחר טעמן של המצוות. וגם אז עליו לדעת, כי אמנם חלק מן הטעמים ידע ויבין, ובפרט אלה המבוארים, אך גם עליו לדעת שישנן מצוות שנתגלה טעמן רק ליחיד סגולה. הראבי"ע אף מציין מצוות רבות וטעמיהן המפורשים בתורה והחכמה הגלומה בהם שבאמצעותם זכינו לתואר "עם חכם ונבון" וכדבריו של משה רבנו שאמר "רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה". וז"ל ר' אברהם אבן עזרא:

"ההוגה תמיד בתורת ה', אם יש לו לב, היא תורה ותשכיל נפשו, יותר פאשר ליפדוהו והשכילוהו פלפדיו. וזהו⁸ 'פכל פלפדי השכלתי'. וכה נכבדו דברי הקדמונים שאפח, חייבים הכל לשפח כל הפצות וכל התקונים שתקונם האבות, ולא יבקש טעם לפה צנו אלה הפצות. ואפח דברו, כי יש פצות רבות נפלאות ונעלמות. והנה אם לא ישפח האדם עד שידע טעם, הנה יישאר בלא תורה, ויהיה נפשל לנער שלא ירצה לאכול לחם עד שידע איך בתחילה נחרש ונזרע ונקצר ונזרה והובר ונטחן ונפח ונילש ונאפה, והנה אם עושה כן יפוח ברעב. רק הנכון שיאכל תמיד. וכאשר יגדל ישאל פעם עד שידע כל השאלות.

וככה הפשכיל יוכל לדעת טעמים רבים בתורה אשר הם פבוארים באר היטב. ויש שהם פבוארים לאדם אחד באלף. ופשה אדוננו ע"ה אפר על כל הפצות? רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, ואם אין להם טעמים שנוכל לדעת מה טיבם, איך יאפרו העמים שהם חוקים צדיקים ואנחנו השופרים אותם חכמים. ואזכיר קצת הטעמים הנזכרים בתורה..."

מפורש לנו אפוא בזאת בדברי הראבי"ע, שאין קיום המצוות תלוי בהבנתן ובידיעת טעמן של המצוות. מה עוד שלדעת הראבי"ע מצוות רבות טעמן נסתר מבינתנו, אבל על האדם להאמין שיש טעם וסיבה לכל מצווה ושהוא מקבל על עצמו לקיימה אף שאינו מבין את טעמה.

הרמב"ם ב"משנה תורה" כתב בלשון: "ואוי לאדם להתבונן בפשטי התורה הקדושה ולידע סוף עניינם כפי כוחו" דמשמע שטוב וראוי לחזר אחר ידיעת טעמי המצוות כל אדם כפי כוחו, אך אין בכך חובה כל שהיא. יותר מזה, הרמב"ם מזהיר את האדם שלא יעלה על דעתו שאם אינו מבין את טעמה של המצווה,

7. ספר "יסוד מורא" לר' אברהם אבן עזרא - שער ח'.

8. תהלים קי"ט, צט.

9. דברים ד', ו.

יכול להשתמט חלילה מלקיימה או להרהר אחריה. ועוד מזהיר הרמב"ם את האדם שלא יתאמץ יתר על המידה לגלות את טעמה של המצווה, מפני שישנן מצוות שאין טעמן גלוי לנו, ובכך דעת הרמב"ם זהה לדעתו של הראב"ע. הרמב"ם אף מזהיר על כך מעין לשון הכתוב במעמד הר סיני: "ולא יהרוס לעלות אל ה' פן יפרוץ בו".¹⁰ וז"ל הרמב"ם בסוף הלכות מעילה¹⁰:

"ראוי לאדם להתבונן בפשטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינם כפי כחו, ודבר שלא יפצץ לו טעם ולא ידע לו עילה, אל יהי קל בעיניו ולא יהוה לעלות אל ה' פן יפרוץ בו, ולא תהא מחשבתו בו כפחשבתו בשאר דברי החול."

בוא וראה כמה החפירה תורה בפעולה, ופה אם עצים ואבנים ועפר ואפר כיון שנקרא שם ארון העולם עליהם בדברים בלבד נתקדשו וכל הנוהג בהן פנהג חול פעל בה ואפילו היה שונג צריך כפרה, קל וחומר לפעולה שחוקק לנו הקב"ה שלא יבעט האדם בהן בפני שלא ידע טעמן, ולא יחפה בדברים אשר לא כן, על השם, ולא יחשוב בהן מחשבתו כדברי החול. הרי נאמר בתורה¹¹ 'ושפרתם את כל חקותי ואת כל פשטי ועשיתם אותם'. אפרו חכמים ליתן שפירה ועשייה לחוקים כפשטים, והעשייה ידועה והיא שיעשה החוקים, והשפירה שיוהר בהן ולא ידבה שהן פחותות מן הפשטים, והפשטים הן הפצות שטעמן גלוי וטובת עשייתן בעולם הזה ידועה כגון איסור גזל ושפיכות דמים וכיבוד אב ואם, והחוקים הן הפצות שאין טעמן ידוע.

אפרו חכמים חוקים חקקותי לך ואין לך רשות להרהר בהן, ויצרו של אדם נוקפו בהן ואופות העולם פשיבין עליהן כגון איסור בשר חזיר ובשר בחלב ועגלה ערופה ופרה אדומה ושעיר הפשתלה.

וכמה היה דוד הפלך פצטער מן הפנים ומן העכו"ם שהיו פשיבין על החוקים, וכל זמן שהיו רודפים אותנו בתשובות השקר שעורכים לפי קוצר דעת האדם היה פוסיף דביקות בתורה, שנאמר¹² 'טפלו עלי שקר זדים אני בכל לב אצור פקודיך', ונאמר שם בעניין¹³ 'כל פעוונתך אפונה שקר רדפוני עזרי', וכל הקרבנות כולן ככלל החוקים הן, ואפרו חכמים¹⁴ שבשביל עבודת הקרבנות העולם עופד, שבעשיית החוקים והפשטים זוכים הישרים לחיי העולם הבא, והקדיבה תורה ציווי על החוקים, שנאמר¹⁵ 'ושפרתם את חוקותי ואת פשטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם'."

10. "משנה תורה" לרמב"ם - הלכות מעילה פרק ח', הלכה ח'.

11. ויקרא י"ט, לו.

12. תהלים קי"ט, סט.

13. תהלים קי"ט, פו.

14. מסכת אבות פרק א', משנה ב'.

15. ויקרא י"ח, ה.

אבל בספרו "מורה נבוכים" כתב הרמב"ם בגנות אלה השוללים לתת טעם ונימוק למערכת המצוות. משמע לכאורה שהרמב"ם מחייב מתן טעם לקיומה של המצווה. אך בהתבוננות מעט בדברי הרמב"ם נראה שהרמב"ם בא בעיקר לשלול את הדעה הטוענת שטוב יותר לא לדעת את טעמן של המצוות, ואת גישתן שעדיף לקיים את המצווה ללא ידיעת טעמה, כי בזה שהוא מקיים את המצווה ללא סיבה וללא תועלת, הוא מראה בנפשו כי עושה זאת בגלל ציוויו של הקב"ה ולא מסיבה תועלתית כל שהיא. על כך תוקף הרמב"ם בחריפות גישה זו. וז"ל הרמב"ם ב"מורה נבוכים"¹⁶:

"בני אדם אנשים שיכבד עליהם נתינת סיבה לפעוה מן הפעוה, והטוב אצלם – שלא יושכל לפעוה ולאזהרה ענין כלל. ואשר יבא אל זה הוא חלי שיפצאוהו בנפש, ולא יוכלו להגות בו ולא ידעו לומר אותו. והוא שהם יחשבו, שאם היו אלו התורות פועילות בזה הפצאות ופני כן וכך נצטוו בהם, ויהיו כאילו באו פחשבת והסתכלות בעל שכל; אפנס כאשר יהיה דבר שלא יושכל לו ענין כלל ולא יביא לתועלת, יהיה, בלא ספק, פאת האלוה, כי לא תביא פחשבת אנשי לדבר פזה. וכאילו אלו חלושי הדעות – היה האדם אצלם יותר שלם בעושהו, כי האדם הוא אשר יאמר ויעשה פה שפביא לתכלית אחת, והאלוה לא יעשה כן, אבל יצוונו לעשות פה שלא יועילנו עשותו ויזהירנו בעשות פה שלא יזיקנו עשותו. חלילה לו, חלילה!

אבל הענין בהפך זה! והכוונה כולה להועילנו – כמו שבארנו פאמרנו, "לטוב לנו כל הימים, לחיותנו כהיום הזה". ואמר, "אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה" – כבר נאר שאפילו ה'חוקים' כולם יורו אל כל הגויים שהם 'בחכמה ותבונה', ואם היה ענין שלא תודע לו סיבה ולא יביא תועלת ולא ידחה נזק – לפה יאמר בפאפינו או בעושהו שהוא 'חכם ונבון' וגדל הפעלה ויפלאו בזה האופנות?

אבל הענין כמו שזכרנו, בלא ספק, והוא, שכל 'פעוה' פאלו ה'שש פאות ושלוש עשרה פעוה' היא – לנתינת דעת אפיתו או להסיר דעת רע, או לנתינת סדר ישר או להסיר עול, או להתלמד בעדות טובות, או להזהיר בעידות רעות – הכל נתלה בשלשה דברים, בדעות ובפדות ובפעשי ההנהגה הפדינית, ואשר חייב שלא נמנה הפאפרים, כי הפאפרים אשר זרזה התורה לאפרם או הזהירה פהם, פהם – פה שהוא פכלל הפעשים הפדיניים, ופהם – ללמד דעת אפיתו, ופהם – ללמד פדות, ופני זה הספיק לנו באלו השלשה ענינים בנתינת סיבה בכל פעוה מן הפעוה".

16. "מורה נבוכים" חלק ג, פרק ל"א.

הרי שהרמב"ם מכנה את שיטתם של אלה המתנגדים או השוללים מתן נימוקים למערכת המצוות בשם "חולי שימצאוהו בנפשם", ואותם הוא מכנה בשם "חלושי הדעות", באשר לדעתם האדם, כביכול, שלם מהבורא שהוא עשהו. שהרי האדם אומר ועושה דבר שמביא למטרה ולתכלית כל שהיא, ואילו כביכול, הקבי"ה מצווה ציוויים שאין בהן כל תכלית ולא מטרה. הרמב"ם כאמור, שולל את גישתם מכל וכל. וכפי שהדגשנו, הרמב"ם שולל בעיקר את הדעה הסוברת שעדיף לא לדעת טעמן של המצוות. הרמב"ם אף מחלק את מערכת המצוות לשלושה ע"פ תכליתן ומטרתן של המצוות. לדעת הרמב"ם כל אחת מתרי"ג המצוות באה לתקן את האדם באחד משלושה תחומים אלה:

א. תחום הדעות: לתת בלב האדם דעת אמיתית ולסלק ממנו דעות רעות.
ב. תחום המידות: ללמד את האדם מה הן מידות טובות ולהזהירו ממידות רעות.

ג. הנהגה המדינית הנכונה: הנהגה שיש בה יושר והגינות והרחקת העוול. הרמב"ם אף טוען כי מה שנאמר¹⁷: "תורת ה' תמימה" זה נאמר על התורה עם טעמי המצוות שבה, כי רק אז יכול האדם לראות את חכמתה ושלמותה של התורה, ובכך בעצם הרמב"ם מביע בזה את דעתו בעד ידיעת טעמן של מצוות. וז"ל ב"מורה נבוכים"¹⁸:

"וכשנדבר בזה הפאר בתת עילת טעמי הפצוות, יתבאר לך עשויה וחכמתה פה שצריך שיתבאר. ולזה נאמר בה, "תורת ה' תמימה".

עוד עולה מדברי הרמב"ם, שאין לתלות את קיום המצוות בידיעת טעמן. אמנם הוא שולל את הדעה הסוברת שעדיף לא לדעת את טעמן של המצוות, אך אין הוא מחייב ידיעת טעם המצווה לפני קיומה. גם לדעת הרמב"ם האדם צריך להכיר ולדעת שיש תכלית ומטרה לכל אחת מן המצוות, וכל אחת מהן באה לתקן ולשפר את האדם בכל אחד משלושת התחומים דלעיל, אבל אין קיום המצווה מותנה בידיעת טעמה של המצווה.

גם הרמב"ן בפירושו לתורה¹⁹ כתב לחזק את דברי הרמב"ם שלכל אחת מן המצוות יש טעם, תיקון ותועלת לאדם, ואם טעמן נעלם מעינינו הרי זה בגלל עיוורון שבשכלנו, והחיסרון הוא בנו ולא במצוות שטעמן נעלם מאיתנו. הראיה לכך מוכיח הרמב"ן מזה שהמצווה החמורה שבהם טעמה נתגלה לחכמים, וז"ל של הרמב"ן:

17. תהלים י"ט, ח.

18. חלק ב' פרק לט.

19. דברים כ"ב, ו.

"זוה הענין שגזר הרב בפצות שיש להם טעם, עבאר הוא פאד כי בכל אחד טעם ותועלת ותיוקון לאדם, פלכד שכון פאת הפצוזה בהן יתברך. וכבר אר"ל מפני זה לא נתגלו טעמי תורה וכו', ודרשו²⁰ 'ולכסה עתיק'²¹, זה הפגלה דברים שכסה עתיק יומין ופאי ניהו טעמי תורה. וכבר דרשו בפרה אדומה²², שאפר שלטה על הכול עפרתי, ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי, 'אפרתי אחכמה והיא רחוקה עני'²³. ואפר ר' יוסי בר' חננא אפר לו הקב"ה לפשה לך אני פגלה טעם פרה אדומה אבל לאחרים חוקה, דכתיב²⁴ 'והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון', יקפאון כתיב, דברים הפכוסים פכס בעולם הזה עתידין להיות צפויים לעולם הבא, כהדין ספא דצפי, דכתיב²⁵ 'והולכתי עורים בדרך לא ידעו', וכתיב (שם) אלה הדברים עשיתם ולא עזבתם, שכבר עשיתם לר' עקיבא. הנה ביארו שאין פניעות טעמי תורה פפנו אלא עורון בשכלנו, ושכבר נתגלה טעם החפורה שבהם לחכמי ישראל, וכאלה רבות בדבריהם, ובתורה ובמקרא דברים רבים פודיעין כן, והרב הזכיר פהו":

- ג -

העולה מדבריהם של גדולי עולם, ראשוניים כמלאכים, שקיום המצוות אינו מותנה ואינו תלוי בידיעת טעמן, וחייב כל אדם להזדרז בקיום המצוות מבלי לחקור אחר סיבתן, אלא יקיים המצוות כגזירת מלך, וכעבד העושה רצון רבו. עם זאת אין מניעה מן האדם לאחר שקיים ועשה את רצון בוראו לחקור, לשאול ולהבין את טעמה של המצווה ואת כוונותיה כל אחד לפי דרגתו. ונראה שזאת גם משמעות ההכרזה של עם ישראל במעמד הר סיני, כאשר משה רבינו קרא בפניהם את ספר הברית והכריזו ואמרו "נעשה ונשמע", ככתוב בתורה²⁶: "ויקח משה את ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע". בתחילה אמרו "נעשה" דהיינו קיום המצוות, את המצוות נעשה ככתבם וכלשונם, ולאחר מכן "נשמע" במשמעות של הבנה, נעמיק להבין את טעם המצווה בבחינת²⁷

- 20. פסחים קיט, ע"א.
- 21. ישעיה כ"ג, יח.
- 22. במדב"ר י"ט ג, ד.
- 23. קהלת ז', כג.
- 24. זכריה י"ד, ו.
- 25. ישעיה מ"ב, טז.
- 26. שמות כ"ד, ז.
- 27. דברי הימים א' כ"ח, ט.

"וְאַתָּה שְׁלֹמֵה בְּנֵי דָע אֶת אֱלֹהֵי אֲבִיךָ וְעָבְדֵהוּ בְּלֵב שְׁלֵם וּבְגִפְשׁ תִּפְעָה", כביאורו של "מצודת דוד" לפסוק זה. "דע את אלוהי אביך – כאופר, חקור בשכלך לדעת אותן ואם תקצר השכל עכ"ז לא תעזובנו כי אלוהי אביך הוא וספוך על הקבלה כי בודאי האב פעפיד את בנו על האפת". דהיינו, להבין בשכלנו, ואם קצרה דעתנו מלהבין, יש לסמוך על המסורת שבידינו.

כעין זה בקיום המצוות, עלינו לקיימן על פי המסורת שבידינו, ולסמוך עליה כאב המעמיד את בנו על האמת, אבל גם אין מניעה לחקור בשכלנו כדי לדעת ולהבין. שהרי מילת "נשמע" משמעותה גם להבין, וכמו שכתוב²⁸: "ולא ידעו כי שומע יוסף כי המליץ בינותם", שמשמעותה היא הבנה, לא ידעו שיוסף מבין את שפתם, שהרי המתרגם היה מתרגם את לשונם לשפה המצרית.

אפשר גם לדייק מן הכתובים שקבלת עול המצוות במעמד הר סיני הייתה קבלה מוחלטת ללא עוררין, ללא שאלות, ללא חקירות, ורק לאחר הקיום והעשייה הביעו את המשאלה להבנת טעמן של המצוות. שהרי בתחילת אותה פרשה כתוב²⁹: "וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְסַפֵּר לָעָם אֵת כָּל דְּבָרֵי ה' וְאֵת כָּל הַמִּשְׁפָּטִים וַיַּעַן כָּל הָעָם קוֹל אֶחָד וַיֹּאמְרוּ כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' וַנַּעֲשֶׂה". לא אמרו כאן "נעשה ונשמע", אלא "נעשה" בלבד, דהיינו קבלה מוחלטת אף ללא רצון להבין את טעמן של המצוות. ורק לאחר מכן, לאחר שהביעו את משאלתם בתחילה באמירת "נעשה", אמרו בקריאה השנייה של כל דברי ה' שמשא קרא באוזניהם "נעשה ונשמע".

אמנם גם באמירה השנייה הקדימו "נעשה" ל"נשמע", אבל יתכן שאמירת "נעשה" הצמודה לאמירת "נשמע" יכולים להיות עליה עוררין שכביכול אינה בלב שלם, שהרי תוך כדי דיבור אמרו אמירת "נשמע" דהיינו להבין, ושמא אמירת ה"נשמע" היא על מנת להבין. אבל לאחר האמירה הראשונה "נעשה" ללא אמירת "נשמע", שהיא קבלה מוחלטת ושאינה מותנית בהבנת המצוות, הרי שגם האמירה השנייה "נעשה" היא במשמעות קבלה מוחלטת ללא תנאי כל שהוא. ואף שתיכף לאמירת "נעשה" אמרו גם אמירת "נשמע", אין הקבלה תלויה בהבנה, שהרי כבר גילו דעתם קודם לכן שקבלת עול המצוות ועשייתן היא מוחלטת, ואמירתם השנייה היא על דעת האמירה הראשונה, ואין במשמעות האמירה "נשמע" שהיא הבנה אלא הבנה שלאחר הקיום והעשייה.

28. דיאשית מ"ב, כג.

29. שמות כ"ד, ג.

לפי זה אפשר להסביר את דברי הגמרא במסכת שבת³⁰:
 "אמר רבי אלעזר: בשעה שהקדיפו ישראל נעשה לנשפע יצתה בת קול
 ואמרה להן: פי גילה לבני חז זה שפלאכי השרת פשתמשין בו? דכתוב³¹
 'ברכו ה' פלאכיו גברי כח עושי דברו לשפע בקול דברו', ברישא עושי, והדר
 לשפוע".

דהיינו, סגולתם המיוחדת של מלאכי השרת שאינם מבקשים לדעת טעמן של מצוות, ואינם מבקשים להבין, שהרי בזה שונים הם מבני אדם, שהרי האדם שהוא בעל בחירה, טמונה בו הסקרנות להבין ולדעת לא כן המלאכים, ועל כן יצאה בת קול ואמרה, מי הוא זה שגילה רז זה שהוא אופייני ומיוחד רק למלאכי השרת, לבני אדם שהנהגה זו אינה אופיינית להם. ואפשר להעמיס כך גם בפירושו של המהרש"א ב"חידושי אגדות" על סוגיה זו, ואלו דבריו:

"פי גילה לבני חז זה שפ"ה כו' דזהו דבר סודי שהפלאך כולו רוחני ואין לו דעת אחרת כ"א לעשות רצונו ית' ב"ה והוא פוכן כאלו עשה פשא"כ האדם פחובר בגוף ונפש שיש בו גם דעת היצה"ר ואינו פוכן לעשות רצון אביו שבשמים כי היצה"ר פסיתו לרעה אבל ישראל בפ"ת נגלה להם סוד זה להיות להם דעת א' להיות פוכנים לעשות רצון אביהם שבשמים כפ"ש פי יתן והיה לבנם זה וגו' דהיינו שב' הלבנות שהם ב' יצרים היו להם דעת אחד כפלאכים הללו שהם פוכנים לעשות קודם שפיעה". וק"ל.

וראייתי פירוש נפלא ב"כלי יקר", הכותב הבחנה בין הבן ה"חכם" לבין הבן ה"רשע", על השאלה הידועה, מה בין ה"בן החכם" לבין ה"בן הרשע" בארבעה בנים בהם דיברה תורה, הרי שניהם שאלו כמעט אותה שאלה. אצל ה"חכם" נאמר³²: "כי ישאלך בנך מחר לאמור מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקינו אתכם", ואצל ה"רשע" נאמר³³: "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם".

על שאלה זו נאמרו תשובות רבות בכוונים שונים. אבל ה"כלי יקר" בפירושו לתורה, כתב פירוש אחר התומך במסקנה שלנו. וההבחנה שלו היא, שאצל ה"חכם" השאלה שלו נשאלת ל"מחר" - "והיה כי ישאלך בנך מחר" - כלומר, בשעת האמירה והציווי על הקרבת קרבן הפסח, שחיתתו ודיניו ויתר דיני הפסח, אינו שואל שאלות אלא מקיים ועושה כאשר צווה. אבל למחרת יום הקיום והעשייה כאשר הוא קיים ועשה את המצוות כהלכתן, הוא שואל להבין.

30. דף פח, ע"א.

31. תהלים קי"ג, כ.

32. דברים ו', כ.

33. שמות י"ב, כו.

ואכן זו הדרך הראויה והנכונה, ועל כן הוא מכונה בשם "חכם". מאידך הבן ה"רשעי" שואל את שאלותיו בשעת הציווי כדי להתחמק מן הקיום של מצוות חג הפסח, ולכן הוא שואל: "מה העבודה הזאת לכם", המילה "הזאת" אומרת שבשעת מעשה מערער ושואל: מה העבודה הזאת, "זאת" שלפנינו עתה, אינו מבין אותה ואינו מקבל אותה. זו דרך לא נכונה, ולכן הדוגל בה מכונה "רשעי". כאמור, פירושו זה תומך במסקנה שלנו שהדרך הנכונה בקיום המצוות היא, שבתחילה עלינו לקיים את המצוות ללא ערעור וללא שאלות, הגם שאיננו יודעים ואיננו מבינים את טעמן של המצוות, כגזירת מלך עלינו, ורק לאחר הקיום והעשייה יכולים אנו לשאול כדי להבין את טעמן. וז"ל הייכלי יקר³⁴:

"וסיפן זה פסרה לנו התורה, שאם ישאלך פחר, פה זאת לפחרת יום הנתניה, וביום הנתניה אינו שואל כלום, אז ודאי בתום לבבו ובניקיון כפיו הוא שואל פה זאת שאילו היה פלעיג או קורא תגר על מצות ה' אז היה אופר דבריו ביום הנתניה כדי לבטל הנתניה, ופאחר ששתק ביום הנתניה ושואל ליום הפחרת ודאי תם וישר הוא ושואל כהונג על כן תשיב לו כהונג כי בחוזק יד הוציאנו ה' פפצרים ויהרג ה' כל בכור וגו'.

או אם הבן רואה את אביו שנותן פדיון דפי בכור בהמה ואינו שואל לו כלום ביום הנתניה שלא יחשדוהו פן רצונו לפנע את אביו פן הפצוה ושואל לו ביום הפחרת גם הוא תם ויחשב, ולפי ששואל בקצרה פה זאת ואין בו דעת לפרט כל הענינים, פזה שפט שהוא תם ואינו חריף לדקדק בפרטי הענין, אבל אם היה שואל לשון זה ביום הנתניה יכול להיות שאינו תם.

וכן פסוק כי ישאלך בנך פחר, הנאמר בפ"א ואתחנן³² הנדרש על שאלת בן החכם נקט גם כן שם פחר לפחרת יום העבודה, כי החכם פתיירא לשאול ביום עשיית הפצוה פן יחשדהו השופע לופר שהוא פלעיג על הפצות בשעת עשייתם כדי להשבית העם מפלאכת עבודת הש". כי בלאו הכי רבים מקשים פה בין דברי הרשע לדברי החכם? ולא רבים יחכפו להבין פתוך דקדוקי הלשון לחלק ביניהם, ואולי יחשדוהו כפלעיג, ולצאת פידי חשד זה הוא שואל ג"כ ביום הפחרת לעשייה.

אבל הרשע שכל עיקר כוונתו כדי להשבית העם מפלאכת עבודת הש", ע"כ הוא אופר דבריו בשעת עשיית הפצוה ופלעיג עליהם לאפר, בפה אתם עסוקים וזקנים כפונתכם יתעסקו בדברים בטלים הללו, ע"כ לא הזכיר לשון פחר בדבריו.

וע"כ אפרה התורה והגדת לבנך ביום ההוא, כשם שהוא אופר דבריו ביום ההוא של העשייה, כך תגיד לו גם אתה דבריך תיכף ופידי, כי כבר אפרנו שבפסוק זה יש הגדה לשני בנים. אם לבן הרשע פשיטא שצריך אתה

34. שמות י"ג, יד.

להשיב לו תיכף ומיד פן יהיה חכם בעיניו לומר שאין מענה בפיך, ע"כ דחית אותו בקש לאפר לך ושוב פחר אתן לך תשובה, ע"כ ענה כסיל כאולתו תיכף ביום ההוא, ואם לבן שאינו יודע לשאול לפה תאפר לו דבריך לפחר והלא יותר נכון שתגיד לו דבריך בשעה שיש פצה ופחור פונחים לפנך כדי להפישך לבו לעבודת ה'".

דומני, כי גם דיוק אחר בפסוקים אלה תומך בהבנה זו. בדברי החכם נאמר: "והיה כי ישאלך בנך", המילה "ישאלך" מצביעה על מידת הענווה שבבן בכך שהוא "שואל", כדי להבין ולדעת את טעמן ונימוקן של מצוות חג הפסח, גם מילת "ישאלך" בה ביטאה התורה את פניית הבן החכם, נותנת לגיטימציה לשאול. במילת "ישאלך" טמונה גם צפייה לתשובה. לעומת זאת בבן הרשע כתוב "והיה כי יאמרו אליכם בניכם", המילה "יאמרו" מצביעה על מי שבא לאמר ולא לשאול ובזה הוא בא לקבוע ולנקוט עמדה.

אמנם גם באמירתו של הרשע יש שאלה: "מה העבודה הזאת לכם", אבל כפי שהיא נשמעת זו שאלה של התרסה. הרשע אינו מצפה לתשובה כי המטרה שלו היא "נקיטת עמדה" ולא קבלת תשובה. לא לחינם הרשע מכנה את מערכת המצוות "העבודה", ולא לחינם הוא מתבטא ואומר "לכם", כי המטרה שלו היא לאמר את דעתו, לנקוט עמדה, ולא לשאול כדי לדעת ולהבין כדי לקיים. אבל החכם מבטא את הכיוון החיובי שטמון ב"שאלה", ושאלתו, מטרתה להבין את מה שהוא עושה.

- ד -

בעצם, מחלוקת זו, אם יש לחזר אחר טעמן של המצוות או לא, לכאורה, היא מחלוקת עתיקת יומין. אפשר להלביש אותה על מחלוקת התנאים הידועה שבין ר' שמעון בר יוחאי לחכמים, וכפי שנראה להלן דר' שמעון דריש טעמא דקרא ור' יהודה לא דריש טעמא דקרא. על הפסוק³⁵: "לא תטה משפט גר יתום וְלֹא תחבל בגד אֶלְמָנָה", מובא במשנה³⁶:

"אלפנה, בין שהיא ענייה בין שהיא עשירה – אין פּפּשכּנן אותה, שנאפר ולא תחבל בגד אלפנה". זו דעתו של ר' יהודה, וכפובא בבביתא שם: "תנו רבנן: אלפנה, בין שהיא ענייה בין שהיא עשירה – אין פּפּשכּנן אותה, דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר: עשירה – פּפּשכּנן אותה, ענייה – אין פּפּשכּנן אותה, שאתה חייב להחזיר לה ואתה פּשִׁיאה שם רע בשכנותה". והגמי שם דנה בביאור מחלוקתם.

35. דברים כ"ד, יז.

36. בבא מציעא קטו, ע"א.

וכך מובא בגמרא: "לפיפרא דרבי יהודה לא דריש טעמא דקרא, ורבי שפעון דריש טעמא דקרא? והא איפכא שפעין להו, דתנאי: 'ולא ירבה לו נשים', רבי יהודה אופר: פרבה הוא, ובלבד שלא יהו פסירות את לבו. רבי שפעון אופר: אפילו אחת והיא פסירה את לבו הרי זה לא ישאנה, אם כן פה תלמוד לומר 'ולא ירבה לו נשים' – אפילו כאביגיל! – לעולם רבי יהודה לא דריש טעמא דקרא, ושאיני הכא דפרש קרא, 'ולא ירבה לו נשים ולא יסור', פאי טעמא 'לא ירבה לו נשים' – פישום דלא יסור. – ורבי שפעון: פכדי בעלפא דרשינ טעמא דקרא – לכתוב רחמנא לא ירבה ולא בעין לא יסור, ואנא ידענא: פאי טעמא לא ירבה – פישום דלא יסור, לא יסור דכתב רחמנא ליה? אפילו אחת ופסירה את לבו – הרי זה לא ישאנה!"

אמנם מחלוקת תנאים זו עוסקת בפן ההלכתי ולא בפן הרעיוני-מחשבתי, כאשר מטרת המחלוקת היא לחלק בדיני המצווה, או להוסיף עליה בהתאם לטעמה של המצווה, וכפי שרי שמעון אומר שדין התורה 'לא תחבול בגד אלמנה' נאמר רק באלמנה ענייה כיוון שהמלווה חייב להחזיר לה את המשכון בערב, ובבוקר שוב הוא נוטלו ממנה, וככתוב בתורה³⁷: "ואם איש עני הוא לא תשכב בעבוטו השב תשיב לו את העבוט פבא השמש ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה לפני ה' אלקיך", ועל כן יש חשש שיצא עליה שם רע בין שכנותיה, לא כן באלמנה עשירה שאינה זקוקה להחזרת בגד זה שנלקח ממנה כמשכון, מותר לקחת ממנה את הבגד כמשכון שהרי לא קיים החשש שיוציא עליה שם רע בין שכנותיה. ואילו ר' יהודה שלא דורש טעמא דקרא סובר שאסור לקחת בגד כמשכון מן האלמנה בין שהיא ענייה ובין שהיא עשירה, שהרי בתורה כתוב בסתם: "לא תחבול בגד אלמנה", ולא חילקה תורה בין אלמנה ענייה לבין אלמנה עשירה, הרי שמחלוקתם מתייחסת לפן ההלכתי בלבד.

אבל ממחלוקת זו ניתן גם לעמוד על הצד המחשבתי ועל הצורך בחיפוש אחר טעמן של המצוות. שהרי ר' שמעון דורש טעמא דקרא, וזה מלמדנו שיש עניין לדעת ולהכיר את טעמן של המצוות, והוראות התורה בציווי עשה או לא תעשה נובעים מטעם כל שהוא. פעמים טעם זה או המסר החינוכי שמאחוריו נגלה לכל, פעמים הוא נסתר מעין כל והוא גלוי וידוע לגדולי התורה שבדור, פעמים הוא נסתר גם מהם והוא גלוי רק ליחידי סגולה בלבד, אך הטעם הגלוי קובע את גבולותיה ואת תחומיה של המצווה. מאידך ר' יהודה לא דריש טעמא דקרא והוראות התורה הן גורפות ולא תלויות בטעם זה או אחר.

37. דברים כ"ד, יב.

מה עוד שמצוות רבות בתורה, התורה עצמה כתבה את טעמן בצידן כמו על מצוות השבת עליה נאמר³⁸: "וְשָׁמְרוּ בְּגֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשְּׁבֻת לְעֲשׂוֹת אֶת הַשְּׁבֻת לְדַרְתֶּם קְרִית עוֹלָם בֵּינִי וּבֵין בְּגֵי יִשְׂרָאֵל אוֹת הוּא לְעֵלָם כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיְנַפֵּשׁ".

וכן מצוות סוכה בה נאמר³⁹: "בְּסֻכּוֹת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים כָּל הָאֹרֶחַ בְּיִשְׂרָאֵל יֵשְׁבוּ בְּסֻכּוֹת לְמַעַן יָדְעוּ דַרְתֵּיכֶם כִּי בְּסֻכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּגֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם", ועוד מצוות נוספות שנכתב טעמן בצידן. כ"כ המצוות שטעמן נכתב במפורש בתורה גם ר' יהודה דריש טעמא דקרא, וכדברי הגמ' דלעיל: "לעולם רבי יהודה לא דריש טעמא דקרא, ושאיני הכא דכפרש קרא, 'ולא ירבה לו נשים ולא יסור', פאי טעמא 'לא ירבה לו נשים' – פישום דלא יסור". ואף על פי כן אין אנו חוששים שמא בגלל טעמן המפורש יבואו בני אדם לזלזל ולומר שטעם זה לא תופס אצלי, ואין חשש שאכשל ועל כן איסור זה לא חל עלי. וכפי שכתב להדיא המאירי בעניין זה, וז"ל⁴⁰: "ומה שכתוב למען ידעו דורותיכם, וכן כי ששת ימים עשה ה', וכן על כן לא יאכלו בני ישראל וכו', אלו והדומים להם סבות שעברו ואין בהם מקום למכשול. ומה שאמר⁴¹ גם כן 'כי יסיר את בנד' אין בה מקום למכשול מפני שאין הדבר תלוי בו עד שיאמר אני אקח מהן ולא יסירו את לבב בני שאין לו צד מניעה בבנו או שמא ימות הוא והסרת בנו באה אחריו".

עכ"פ רואים אנו שגם במקום שפירשה תורה שכרה של המצווה או טעמה של המצווה, התורה לא חששה שמא יאמר אדם, אני לא מעוניין בשכרה של המצווה ועל כן אין אני חייב בקיומה, מפני שקיומה של המצווה אינו מותנה בקבלת השכר אלא גזירות מלך הן, ועל כן אין חשש לכך. וכפי שכתב המהר"ל⁴² ז"ל:

"אבל מדברי חכמים נראה שאין לומר כי המצות שנתן השם יתברך בשביל המקבל שהוא האדם, רק הם גזירות מצד השם יתברך הגוזר על עמו גזירות כמו מלך הגוזר גזירה על עמו. אף כי האמת ימשך מזה מצד שהוא מקיים הגזירה שגזר עליו הטוב וההצלחה... מכל מקום אין התחלת הגזירה שנתנה לטוב אל המקבל. ומה שאמר הכתוב 'ויצונו ה' אלקינו לעשות החוקים האלה לטוב לנו', אין הפירוש שהוא יתברך צווה המצוות בשביל להטיב לנו שאין זה כך, רק הוא יתברך צווה עלינו כמלך הגוזר רק שהגזירה הזאת היא לטוב לנו לחיותנו כיום הזה אם נקיים המצות ולא שתחילת הגזירה הוא לטוב לנו...

38. שמות ל"א, יז.

39. ויקרא כ"ג, מג.

40. המאירי למסכת סנהדרין דף כא, ע"ב.

41. דברים ז', ד: "וְיָלֵא תִתְחַתֵּן בָּם בְּתַן לֹא תִתֵּן לִבְנֵי וּבְתוֹ לֹא תִשַׁח לִבְנֵי: כִּי יִסִּיר אֶת בְּנֵי מֵאֶרֶץ וְעָבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים".

42. בספרו "תפארת ישראל" פרק ו'.

ודבר זה מוסכם בגמרא בכמה מקומות והוא עיקר שורש גדול בגמרא עליו נבנו כמה הלכות שאמרו במקומות הרבה מצות התורה לאו ליהנות נתנו אלא בשביל גזירות נתנו. ולפיכך אמרו⁴³ המודר הנאה מן השופר מותר לתקוע בו והמודר הנאה מחבירו מותר לתקוע לו והמודר הנאה מן המעין טובל בו טבילת מצוה וכהנה רבות בגמרא, והטעם בכולם מפני שמצוות התורה לא נתנו ליהנות בעולם הזה רק לעול על האדם.

ואל תאמר כי פירוש לאו ליהנות בעולם הזה רק לטוב לנו לעולם הבא, דאם היה תחלת נתינת המצוה לישראל להטיב להם בעולם הבא אם כן מצות ליהנות נתנו. ואם הדם הוא כמו שפירש הרמב"ן ז"ל שתחלת המצוה היא לטוב לנו, אם כן לא היה הדין הזה כך שיהיה מותר לתקוע לו תקיעה של מצוה והוא מודר הנאה ממנו, אבל כדאי המצוה עלינו כמלך הגזר על עמו וכמו שבארנו, ולכך אמר שמותר בכל אלה.

ואם נכספה נפשך לומר כי מצוות השם יתברך עלינו לטוב לנו כל הימים כפשט הכתוב⁴⁴: "ויצונו ה' אלהינו לעשות את כל החקים האלה לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה", נוכל לומר כך, אבל באופן הזה שיהיה דבר זה גם כן בגזירה ולא כמו מי שרוצה להטיב לאחד ואם אינו רוצה לקבל הגזירה אז המקבל יכול להפטור, על דרך⁴⁵ כלום נתת לנו רק לקבל שכר לא איהו בעינא ולא שכרו בעינא, שדבר זה אינו,

רק שהטוב ההוא בעצמו גזירה על ישראל. ויהיה פירוש ויצונו ה' אלוקינו לעשות את כל החוקים האלה לטוב לנו וגוי כי השם יתברך גזר עלינו המצוות מפני שגזר עלינו הטוב, ומכל מקום כיון שהטוב הזה הוא גזירה בעל כרחו של אדם יאמר בזה מצות לאו ליהנות נתנו כי לא נתנו על דעת המקבל ובשביל כך המצוות הם עול על האדם".

שיטתו זו של המהר"ל נתמכת ממשנה מפורשת במסכת ברכות⁴⁶ האומרת: "האופר על קן צפור יגיעו רחמיו ועל טוב יזכר שפך. צודים צודים - בשתקין אותו". והובא שם בגמרא לדעה אחת מדוע האומר על קן ציפור יגיעו רחמיו משתקין אותו, "פני שפניו שפניו של הקדוש ברוך הוא רחמים, ואינו אלא גזרות". וכביאורו של רש"י שם: "מידותיו - מצוותיו, והוא לא לרחמים עשה, אלא להטיל על ישראל חקי גזרותיו; להודיע שהם עכדיו וסומרי מצוותיו וגזרותיו, אף כדכריס שיש לשטן ולנכריס להשיב עליהם, ולומר מה צורך במצווה זו".

43. ראש השנה כח, ע"א.

44. דברים ו', כד.

45. יומא סט, ע"ב.

46. ברכות לג, ע"ב.

וכן מובא בספרא על הפסוק⁴⁷: "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי", וז"ל הספרא⁴⁸: "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, אם פובדלים אתם מן העמים הרי אתם לשפוי ואם לאו הרי אתם של נבוכדנצר פלך בכל וחביריו, ר' אלעזר בן עזריה אומר ענין שלא יאפר אדם אי איפשי ללבוש שעטני אי איפשי לאכול בשר חזיר, אי איפשי לבוא על הערוה, אבל איפשי ופה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כך ת"ל ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי נמצא פורש מן העבירה וקבל עליו פלכות שמים".

- ה -

מצאנו גם שגדולי הראשונים נתנו טעם במצוות רבות שבהם התורה לא פירשה את טעמן ולא חששו שבגלל הטעם שנתנו הם יבואו בני אדם לזלזל בהם. על הלאו⁴⁹: "לא תקפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך", מצאנו טעם בדברי הרמב"ם, כיוון שעובדי כוכבים היו מגלחין את פאת ראשם וכוהני עובדי כוכבים היו משחיתים את פאת זקנם, לכן נצטוונו אנו לא לעשות כן כדי לא להידמות להם. וז"ל⁵⁰: "אין מגלחין פאתי הראש כמו שהיו עושין עובדי כוכבים שנאמר לא תקיפו פאת ראשכם... דרך כהני עובדי כוכבים היה להשחית זקנם, לפיכך אסרה תורה להשחית הזקן".

הרי שהרמב"ם נימק איסור זה משום איסור עבודה זרה ולא חשש שמא יאמרו שבזמנים או במקומות שאין חשש זה יבואו להתיר איסור הקפת הראש והשחתת הזקן. הטור השיג על הרמב"ם וחלק עליו. וז"ל הטור⁵¹: "הקפת הראש והשחתת הזקן, גם באלו כתב הרשב"ם שאסרו הכתוב מפני שעושין כן עובדי כוכבים ע"כ. וזה אינו פפורש ואין אנו צריכים לבקש טעם לפצות כי פצות פלך הם עלינו אף לא נדע טעמן".

בדבריו אלה של הטור, מלבד המחלוקת הנגלית בדבריו על הרמב"ם שאל לנו לבקש טעם למצוות אלא מצוות מלך הם עלינו, אנו יכולים להבחין במחלוקת אחרת ביניהם, שלדעת הטור יש חשש להשתמטות מקיומה של המצווה אם יודעים טעמה, שמא יאמר אדם טעם זה לא שייך אצלי וכדלעיל, בשונה מדעת הרמב"ם שאינו חושש לכך. וכך גם משתמע מדברי מרן ה"בית-יוסף" שהתייחס להסתייגותו של הטור מדברי הרמב"ם. וז"ל הבי"ם⁵²:

47. ויקרא כ, כו.

48. ספרא קדושים פרשה י.

49. ויקרא פרק י"ט, כז.

50. רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק י"ב הלכה א והלכה ז.

51. טור יורה דעה סימן קפא.

52. בית יוסף יורה דעה סימן קפא.

"הקפת הראש והשחתת הזקן, גם באלו כתב הרמב"ם שאסרם הכתוב לפני שעושים כן עובדי עבודה זרה וכופריהם. בסוף הלכות עבודה זרה⁵⁰: ופה שאמר רבינו זזה אינו פפורש ואין אנו צריכים לבקש טעם לפצות וכו'. דבריו מבוארים שדעתו לחלוק על הרמב"ם לפה לו לבקש טעם פדעתו לשום פצה שנראה שאילו לא היו יודעים טעם הפצות לא היינו מצווים לעשותן. ואין הדבר כן, כי פצות פלך הם עליון ואף אם לא נדע טעמן אנו מצווים לעשותן.

ואני אומר דחש ליה להרמב"ם פלפיסבר הכי, וכי יחוש לכבוד התורה והפצות יותר פפנו ודבריו בסוף הלכות פעילה¹⁰ יוכיחו. וכיוצא בהם כתב בסוף הלכות תמורה⁵³ ובסוף הלכות פקואות⁵⁴. ופמש נתבונן שדעתו ז"ל לומר שאע"פ שכל חוקי התורה גזירות פלך הם פכל פקום כל פה שנוכל לבקש לו טעם נאמר בו טעם וכרבי שפעון דדריש טעמא דקרא⁵⁵. ופה שלא נפצא לו טעם, נייחש הדבר לקוצר השגתנו, ואנו חייבים לקיימם כבו הפצות שנודע טעמם כי גזירות פלך הם עליון. ופכל פקום בפצות האלו נראה לי שלא נתן בהם טעם הרמב"ם פדעתו אלא פדעת הכתוב שפצאן פוקפות פלפניהן ופלאחריהן פפצות הנאסרות פשום חוקי הגוים שהרי כתוב לפניהם לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תענונו⁵⁶ ואחריהן כתוב ושרט לנפש וכתובת קעקע⁵⁷, והרי זה כפירש שהקפת הראש והשחתת הזקן נאסרו לפני שהיו עושים כן עובדי עבודה זרה וכופריהם".

53. רמב"ם הלכות תמורה פרק די הלכה יג. וז"ל הרמב"ם: "אע"פ שכל חוקי התורה גזירות הם כמו שביארנו בסוף מעילה, ראוי להתבונן בהן וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם, תן לו טעם, הרי אמרו חכמים הראשונים, שהמלך שלמה הבין רוב הטעמים של כל חוקי התורה".
54. רמב"ם הלכות מקוואות פרק י"א הלכה יב. וז"ל הרמב"ם: "דבר ברור וגלוי שהטומאות והטהרות גזירות הכתוב הן, ואינן מדברים שדעתו של אדם מכרעתו והרי הן מכלל החוקים, וכן הטבילה מן הטומאות מכלל החוקים הוא שאין הטומאה טיט או צואה שתעבור במים אלא גזירת הכתוב היא והדבר תלוי בכוונת הלב, ולפיכך אמרו חכמים טבל ולא הוחזק כאילו לא טבל. ואע"פ"כ רמז יש בדבר, כשם שהמכוין לבו לטהר כיון שטבל טהור ואע"פ שלא נתחדש בגופו דבר, כך המכוין לבו לטהר נפשו מטומאות הנפשות שהן מחשבות האון ודעות הרעות, כיון שהסכים בלבו לפרוש מאותן העצות והביא נפשו במי הדעת טהור, הרי הוא אומר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם, השם ברחמי הרבים מכל חטא עון ואשמה יטהרנו אמין".
55. קידושין סח, ע"ב.
56. ויקרא י"ט, כו.
57. שם, פסוק כח.

היבט זה מפורש יותר בדבריו של הרמ"א בביאורו "דרכי משה" על הטור שם, בהשגתו על דברי הב"י וז"ל:

"ואני אומר ג"כ חס ליה לרבינו שיחשוד בכשירותו כמו הרמב"ם לפיסבר עליו שיסבור שאם לא יודעים טעם הפצונות לא היינו פצונים לעשות וגו'. לא פצינו בשום חכם ישראל שיאמין בזה, אלא הוא רק דרך הפוקרים בתורה שאין פאצינס רק פה שיסכים אליו השכל, ולכן א"א שחשב רבינו זאת על הרמב"ם, אלא פ"ש וזה אינו מפורש וכו' ר"ל, שלא נדרוש טעמיה דקרא לומר שאינו אסור אלא בדרך שעשו עו"כ וכופריהם אבל בכל ענין אסור הואיל ואין הטעם מפורש במקרא אין להתיר במקום שאין הטעם שייך, זה נ"ל בדעת רבינו לא כמו שחשב עליו החכם בעל ב"י".

חשש זה של השתמטות מקיומה של מצווה בגלל ידיעת והכרת טעמה נמצא בדברי הרמב"ם בספרו "מורה נבוכים", והרחיב את הדברים ר' יונתן אייבשיץ בספרו "יערות דבש", כאשר הוא מעלה דווקא את הצד השני שמא יאמר האומר אם זהו טעמה של המצווה, אני בלבי יודע אכן את זה ואין לי צורך בקיום המעשה. למשל, אם על שמירת שבת נאמר הטעם "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ", די בכך שאני יודע שהי ברא את העולם ואין לי צורך בשמירת השבת בפועל, וכן לגבי יתר המצוות ציצית, תפילין, סוכה ועוד. וז"ל היערות דבש⁵⁸:

"נעים שיר זפירות לישראל כאשר החל לדבר בגבורת יצה"ר לפתות אנשים בחלקקות לשון רמיה, פתח ואמר⁵⁹ 'לפנצח לעבד ה' לדוד נאום פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו'... והנה פשוטו של מקרא הוא כך, כי כבר כתב הרמב"ם ויתר חכמי הדור, על כת פריצים הפושעים ופורדים, כי חושבים להיות כי כל כוונת פצות ה' בכוונה שכלית, כי לא יתכן פצות חכם שיצווה דבר בלתי השכלה, ועל דבר פשל, פצית הוא על ידי כך לזכור פצות ה' ולהשכיל באפיתת פציאותו, וא"כ איפוא הם – יפ"ש – חושבים לרעה לאיזה צורך פצית, בהשכלה בלב וקביעת זכר לפצות קדושת השם וכדומה, די, ובוה יפעל ענין וטעם הפצית וכוונת הפצות

וכן הדבר בתפילין ושבת לדעת חידוש עולם, וכי בו שבת, וכי נברא העולם בששת ימי פיעשה, וכי הכה כל הבכור והריס ראש ישראל וקרבנו לתורתו, ואם כן בהשכלה וכחשבה זו די, ואין צריך לטפור בהנחת תפילין בגשמי, או שפירת שבת וכדומה.

58. "יערות דבש" חלק ראשון דרוש ב'.

59. תהלים ל"ו, א.

זהו תכלית הפרי אשר פעל היצה"ר באנשים החוטאים בנפשותם, אשר חסבו להשכיל, ויעשו כוונם לפלאכת השמים, וזהו בתכלית המרד והפשע, אפנס בענין הלוי וכדומה לזה בפקצת, פשתה נגע צרעת הזו בכל עתנה העברים בעו"ה, אשר הפון עם אופרים 'רחפנא לבא בעי', וחושבים להיות לבנם תמיד עם ה', לייחד קדושת שמו ברבים ולאחזוב אותו בתכלית בכל עבודות הפסודות ללב, בזה די, ואינס מקפידים אם עוברים על פצוות פעשיות ועבודת ה' בכל דבר.

וזהו אופו נאם פשע לרשע בקרב לבי, הרצון הואיל ועבודת ואהבת ה' תקוע בלבי, אין עוד נפקא מינה בפעשים חיצונים הנראים לעינינו⁶⁰, כי אדם יראה לעינים אבל אלהים יראה ללבב, ואם לבך שלם עם ה', פאי איכפת עוד בפעשה הנראה לעינים, וזהו אין פחד אלהים לנגד עיניו, כי אין נפקא מינה בזה, וזהו הפשע לרשע, וזהו פרי חטאת יצה"ר בעו"ה.

אך באפת שקר הוא ופלים כזבים, ולא יקופו רשעים בפשט ה', כי שניהם כאחד טובים רעותא ועובדא, כונה ופעשה, ואם כי כונה עיקר, אבל צריך פעשה לעורר הכונה וכונה לעורר הפעשה, וידוע כי אנו לפני ה' בשתי בחינות, בחינת בן ובחינת עבד, והוא, זה בכונה לאהבה בלב הוא בבחינת בן, כי הבן אהוב לאביו נפשו קשורה בנפשו ובאהבתו ידלג שור, ולא כן עבד, אפנס בבחינת הפעשים ועבודת פשט הרי בבחינת עבד, כי אין הבן עושה עבודות כמו עבד, אשר זהו ענינו יום ולילה לא ישבות, ולכך יש לנו שתי בחינות בן ועבד, ולכך דוד בקומו להזהיר העם הישראלי לבל יפנו לקול היצה"ר להבטל ח"ו פעבודת ופעשה פצות, וכי אין הדבר תלוי בלב לבד, פתח ואמר לעבד ה' לדוד, כי זהו בענין עבודת ה', ולכך אנו נקראים עבדי ה', היות אנו עובדים פשפרת הקודש ובכתף ישאו, וזהו נכון".

- 1 -

עייפ זה נראה לבאר את המשנה במסכת אבות⁶¹: "הוא היה אומר כל שפעשיו פרובין פחכפתו חכפתו פתקייפתו וכל שחכפתו פרובה פפעשיו אין חכפתו פתקייפתו": לומר, מי שמעשי המצוות מרובין אצלו, כלומר, מתמיד בקיום המצוות אעייפ שאינו מבין טעמן, וזו הכוונה "שפעשיו פרובין פחכפתו" למרות שאינו מבין את החכמה שבקיום המצוות, וחכמתו אינה משיגה את טעמן של המצוות, הוא מרבה בקיומן, "חכפתו פתקייפתו" כלומר, חכמתו מתקיימת ומתברכת.

60. שמואל אי טי"ז, ז.

61. פרק ג', משנה ט.

אבל מי "שחכפתו ערובה פפעשיו" כלומר, מרבה לחקור אחר הבנת וחכמת המצוות עוד לפני עשיית המצוות, והחקירות אצלו מרובות ממעשה הקיום של המצוות, "אין חכפתו עתקיינת", כלומר, חכמה זו אין בה ברכה ולא יהיה לה קיום. ע"פ זה מתבארת יפה המשנה האחרת המובאת שם בהמשך, המנמקת וממחישה את מעלתו הגדולה של המקיים מצוות ללא חקירה ודרישה לעומת המרבה בחקירות וממעיט במעשים. וז"ל המשנה⁶²:

"הוא היה אומר כל שחכפתו ערובה פפעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו ערובין ושרשיו פועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו שנאמר⁶³ 'והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב ושכן חרס בדבר ארץ פלחה ולא תשב'. אבל כל שפעשיו ערובין פחכפתו למה הוא דומה לאילן שענפיו פועטין ושרשיו ערובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו פפוקבו שנאמר⁶³ 'והיה כעץ שתול על פיס ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חום ויהיה עלהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא יפיש פעשות פרי'".

כלומר, מעשי המצוות משולים לשורשים, ואילו חכמת החקירה והדרישה משולה לענפי האילן, ולכן, מי שחכמתו מרובה ממעשיו, הרי הוא כאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין, שהרוח המנשבת בו יכולה לעקור אותו ולהפכו על פניו. כך החוקר אחר טעמי המצוות וממעט בקיומן כל עוד לא השתכנע בטעמה של המצווה, כל רוח של חקירה או אוירה לא תומכת בקיום מצוות וקל וחומר רוח של כפירה הנושבת לעברו, עלולה להחמיר את מצבו ולעקור גם את מעט השורשים שהיו בו ולהפכו על פניו. אבל מי שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין, שאפילו אם כל הרוחות שבעולם נושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו.

מעשי המצוות הרבים הן השורשים הרבים והחזקים הנותנים לאדם את יציבותו, כשם שהשורשים של העץ הם הנותנים לו את חוסנו ויציבותו, ועל כן כל הרוחות הרעות הנושבות בו, בין אם אלה הם טענות שיש בהם רוח של כפירה, ובין אם זו אוירה לא אוהדת למי שמקיים מצוות, האדם לא יאבד את יציבותו ויחזיק מעמד נגד כל טענות הכפירה למיניהם.

וראיתי בפירוש המשניות "תפארת ישראל" שפירש כעין זה. וז"ל על משנה זו⁶⁴:
 "האדם נמשל בתנ"ך לאילן, וחכמתו היא תפארתו, כתפארת הענפים לאילן. ופעירות פצוות התורה, הוא השורש לאילן עץ הדעת הזה. אע"פ כשיתחכם יותר פדאי, הוה ליה כאילן שבזכו כל כוחותיו לענפיו, ועל ידי זה נתחושש כוחו בשורשיו, כידוע בטבע כל אילן שכשיתפשט כוחו לפעלה ביותר, כן

62. פרק ג', משנה יז.

63. ירמיה י"ז, ו-ח.

64. אבות פרק ג' משנה יז אות קכ"ג.

תם לריק כוחו לבטא. ושניהן יהיה סיבה שיתעקר בנקלות, ע"י פיעוט השורשים, וע"י הכרעת כובד הענפים.
וכן איש כזה, ע"י ריבוי הסתעפות התחכמותו בחוקי ה' הנעלפים, כן יתפעטו ויתרפפו שורשי יראת ה' בלבבו, ושניהן יהיו סיבת נפילתו כשיאחזנו רוח אפיקורסות לבסוף, לעקרו לגפרי פשדה הצלחתו הנצחית".

זהו שרמזו המפרשים בטעם הקדמת הנחת תפילין של יד לפני הנחת תפילין של ראש, ללמדנו, כי חובתו הראשונה של היהודי היא לעשות את מעשה המצווה של הנחת תפילין, המניחים אותה על היד, שהיד מרמזת על עשיית המצווה ללא הבנת טעמה, ואח"כ מניחים תפילין של ראש המרמזת על מקום המוח ומשכן השכל, מקור ההבנה והמחשבה, לומר שאחר העשייה רשאי המקיים את המצוות, להעמיק כדי להבין גם את טעמה של המצווה.

- 2 -

כאמור בדברי המבוא, ספרים רבים⁶⁵ נכתבו בנושא "טעמי המצוות", ואין עניינינו להקיף את הנושא מכל היבטיו, אבל מצאתי לנכון לצטט בקצרה כמה מדבריהם של גדולי עולם שהעבירו אלינו מסרים משמעותיים מאד במשפטים קצרים:

א. וכבר באר האל יתעלה בכתוב טעם שלישי פצות אלה, רצוני לומר לא ירבה לו סוסים ולא ירבה לו נשים וכסף וזהב לא ירבה לו, ובעבור שנודע טעם וסבתם הגיע בעבורם בהנטייה פהדת כה שכבר התפרסם פספור שלמה עליז השלום עם גודל פדרגתו בידיעה ובחכמה והיותו ידיד יה. אפרו (שם) שיש בזה רצו והערה לאנשים שהם אילו ידעו טעמי הפצות כלם יקרה להם הנטייה. כי אם זה השלם בחכמה הגדול בעלה כבר דעה בזה וחשב שאין הפעולה הזאת בהכרח סבה לעבירה ההיא פה יהיה שכל ההפון עם תולשתו.

הנה יחשבו בהם ויאפרו כלום היה אסור כך או צוה בכך אלא פפני כך, אני אהיה נוהר פן הדבר שבעבות צוה בפצוה הזאת ולא אישים לב עליה. ואז יהיה נפסד יושר הדת, ולכן הסתיר האל יתעלה טעם. ואין פהם גם אחת שאין לה טעם ועלה וסבה, אבל חב הטעמים ההם היה פן הצורך. שלא ישיגם שכל ההפון ולא יבנים. והם כלם כפז שהעיד הנביא ואפר (תהלה יט) פקודי י"י ישרים פשפחי לב⁶⁶.

65. מעבר לחיבורו של הרמב"ם על "טעמי המצוות" בימורה נבוכים" וספר "הקנה" וכן ספר "ימאה שערים" של רי מנחם ריקאנאטי העוסק כולו בטעמי המצוות ועוד, יש עוד עשרות רבות של ספרים העוסקים ב"טעמי המצוות". עיין בספר "שם הגדולים" מערכת ספרים! שציין חלק גדול מהם.

66. "ספר המצוות" לרמב"ם מצות לא תעשה שס"ה.

ב. "וחכמי המשנה והאפיקוראין השתדלו לבאר הפצות וסדר עשייתן והם לא גילו טעמי הפצות אלא סדר העשייה לבד, והמשל בננו, אנו קהל ישראל עם השם ועם חכמי התלמוד, כמו שיקרא לחולה עם הרופא הבקי ועם הרקח האופן הרופא הבקי, והחכם יודע החולי וסבתו ויודע פרקחתו או הפשתה פסור את החולי, ויודע כמה ספגן צריכין בו ובמשקלים, והעת שיקח תחלה אותו פרקחת, והחולה אף על פי שאינו יודע ואינו פרגיש תערובת הספגן, אוכל ושונה מה שפצוה לו הרופא וירפא פחליו בלא פדע,

כן הרופא הבקי הוא יתעלה ויודע חליי הנפשות ופצוה באמת שהוא הפרקחת, ובעשותו הפצות אף על פי שאין אנו יודעים טעמן אנו מתרפאים, כמו שכתוב ויאמר אם שפוע תשפע וגו' כי אני ה' רופאין, לא על דרך הגפול לבד כמו ונתתני פטר ארצכם, אלא אף ההודעה כי עם הפצוה נשיג הרפואה והתועלת, והרקח הם חכמי התלמוד שאופרי' פישקל הרפואה וכיצד ההרכבה ועתות הפאכל, כי הרפא יאמר לרקח עשה לפלוני פרקחת פלונית, והרקח יודע פקבלת הרקחים הראשונים שיודעים צורת העשייה שקבלו פן הרופא אותו פרקחת כמה ספגן נכנסין בה ופישקלם וזמן אכילתו, והם כתבו הפצות וזמנן לא כתבו טעמם, אלא מי שחננו השם דעת הפרגיש בידיעת ההרכבה כל חכם לפי ידיעתו. מישה פחיצה לעצמו ואהת לעצמו"⁶⁷.

ג. "זמה שכתב על טעמי הפצות, כבר כתב רבי הרב ז"ל והר"ר אברהם בנן ז"ל כי לא שלל הרב ז"ל כי אין לפצות טעמים אחרים עכוונם בעצמם וגם לא אפר שאותו הוא הטעם בהכרח אלא כתב כך על דרך השכל ושבעים פנים לתורה ואותו הטעם אחד פהם"⁶⁸.

ד. "זבזה ישבתני קושית הליות חן פ' שופטים שפאי טעפא ביארה התורה טעם השוחד שהשוחד יעור הא התורה לא גלה טעמי הפצות ושני דברים שגלתה ונכשל בה גדול הדור, ולפי מה שכתבתי אתי שפיר, דכל הטעם הוא דאם יבאר הטעם יאמר אני ארבה ולא אסור וכדומה וזה בכל האיסורים שיודע שעושה איסור רק שיחשוב שטעם האיסור הוא בשביל שלא ירבה והוא ירבה ולא יסור אבל שוחד דעיקר האיסור שיחשוב שדין אפת דן א"כ איך יתפאר בלבבו שיאמר שהוא יקבל שחד ולא יטה הדין הא זה אינו בכחו וברשותו שהשוחד יטה את לבבו ויחשוב שדן דין אפת, והבן ברבים"⁶⁹.

67. דרשות רי"י אבן שועיב פרשת צו ולשבת הגדול ד"ה וחכמי המשנה.

68. שו"ת מהר"ם אלשקר סימן קיז ד"ה אמר הכותב.

69. שו"ת "שואל ומשיב" מהדורה א ח"ב סימן מח ד"ה לזודי הרב.

ה. "ואל יחשוב תופש לבוא עלי עם הפשל שאפרו זכונם לברכה [פסחים כ"ח ע"א] כפא דחק נגרא ביה נשורף חרדלא, בפה שאפרתי עכשיו שהשם העלים פפנו טעמי הפצות, ואנכי הריפותי ידי לדבר בהן דבר אל נערי, כי כבר קדמוני רבותי לדבר בהן כפה דברים במדרשים ובמקומות אחרים על צד פשטן, ועופק חכמתן וחזוק בינתן וחב קדושתן גנו בתוכן, ואפילו כל הרחחות לא יזיו אותן, וכל הפעמיק עצה בפשטיהן וישתדל לחדש דבר בנגלה שבהן, כי יכסוף להציץ פן החרכים להתענג בזוהר פראיהן וללקוט פעליהן לחגור בהן, אין ראוי לתת עליו בזה אשם, רק לברכו ולהזכירו ליטב באשר הוא שם"70.

ו. "אלא באשר אנו תאים פצות כיבוד או"א שהיא פתקבלת על שכל אנושי ג"כ עלינו ללמוד פפנה לפק"א. ובזה הדרך הפה כל טעמי הפצות אינם אלא לקרב אל השכל ג"כ. אבל חלילה לחשוב שזה עיקר דעת ענון התורה ית"י"71.

ז. "התהלך לפני והיה תמים. ענון התפימות הוא שיעשה רצון הבורא ולא יחקור לפה ציוהו כן, ואע"פ שהארס ראוי לחקור אחרי טעמי הפצות, זה בכלל לימוד תורה שפציה ללומדה ולידע אותה וגם הלימוד הזה יעשה אותו פפני שפציה כן הוא ללמוד אבל בעיקר העשייה שלו וכן בהלימוד יעשה רק פפני שכן הוא רצון הבורא יתברך ולא פפני שהוא רוצה לחקור אפאי ציוהו כן"72.

ח. "וזהו בכלל בכל טעמי הפצות דלא בשביל הטעם נעשה הפציה רק להיפון דבעבור הפציה בא הטעם, וכפו דראינו דבזכות פסח ופצה ופרור שיש בלילה זו זכו להגאל ושלא הספיק בצקם להחמיץ, וכן זכינו לבטל ע"ז של הפצריים בפוטבי לעין כל ולא יחרץ כלב לשוננו וכן הוא בכל הפצות, ובה נשתתף כל חקירותינו של הרשע דאין לו מקום לערער לומר דבהבטל הטעם בטל הפציה חלילה, ונפצא דהפציה בעצמה בעצם יסודה היא חוקה לא נודע לנו עיקר טעמה והיא קיימת לעולמים בלא הפסק"73.

ט. "ונראה ביאורו לפי פ"ש בקובץ הערות סי' פ' בדוגמאות לביאורי אגדות על דרך הפשט בשם בעל פסלת ישרים דבכל פציה יש שני דברים, א) הטעם שבשבילו נצטוונו לעשותה ופפני הטעם הזה ראוי היה לקיים הפצות גם קודם הציווי כמו שיעשו האבות ב) אחרי שנצטוונו צריך לקיים ציווי ה"74.

70. "ספר החינוך" מצוה קנט.

71. "העמק דבר", על שמות פרק כ', פסי יב.

72. "בית הלוי" על בראשית פרק י"ז, פסי א.

73. "בית הלוי" על שמות פרק י"ג, פסי ח.

74. "קובץ שעורים" ח"א - מסכת קידושין דף לא, ע"א.

י. "הביא עוד ראיה שיציאת מצרים הוא שורש לכל התורה, שהרי גם פי שאין בו שום דעות כלל ועושה מצות ה' ע"ד אנשים עלוּפדים, אעפ"כ פחוייב האב להבינו עיקרי הדברים ולהודיעו משורש אמונת ישראל, שהרי בכל המצוות הנהוגים בכל הזמנים לא מצענו שציוותה התורה להבין לבנו הקטן טעמי המצוות ודרכיה, רק לחנכו במצוות שיהיה רגיל בהם בקטנותו. כפי"ש "חנוך לנער ע"פ דרכו" וגו', רק כאשר ישאל אז ישיבנו, אבל בענין אכילת מצה ופסח בליל ט"ו, או החפירה התורה ללמד לבנו טעם הדבר בכדי להשיש בלבו ענין יציאת מצרים שהוא השורש לכל⁷⁵."

יא. "עוד חן דעתך לדעת, כי עשיית המצוות וקיומן טוב לפני האלהים פהשתדל בטעמיהן ואף במרכבה, שהרי בביטול המצוה חייב כרת כפילה וחדל לעשות⁷⁴ הפסח וכאכילת החלב והדם ושאר הכריתות, ואפילו אוכל ביום הכפורים או עשה פלאכה ועוסק במרכבה אינו נצול פכרת, והפתעסק במצוות כתיקוֹן ובכוונתו לשם פי שצוה בהן זוכה ויושב בישיבה של מעלה"⁷⁶.

יב. "דרשה - הן תשכיל לחקור מצפוני טעמי המצוות שהשטן משיב עליהם כלבישת שעטנז צמר ופשתים יחדיו והדומים ועם כי לא השכילה עכ"ז תעשם בחפצה פבלי התרשלות"⁷⁷.

יג. "לבקש ולא ימצא - א"ר חייא בר אבא, הרבה שאלו לעשות ולעמוד על דברי תורה ולא יכלו פאי טעמא, בשל אשר יעמוד האדם לבקש ולא ימצא, וגם אם יאמר החכם - זה שלפה, יום שאמר יכול אני להרבות נשים ולא יטו את לבבי" (הערה - ר"ל הלא אפילו שלפה שחשב לעמוד על טעמי התורה הגלויים ולכן אמר ארבה ולא אסור את לבבי וככ"ז היה סופו שהטו את לבו, וא"כ איך יעמוד האדם הפשוט לבקש טעמי המצוות ועוד באלה שלא נתגלו טעמם)⁷⁸.

יד. "כי באמת טעמי המצוות האמיתיים ידועים רק לפני השם יתברך נתן התורה. כאמור: אלקים הבין דרכה והוא ידע את מקומה. ואין לנו להסתמך על טעמי המצוות שכתבו המפרשים להוציא על פיהם מסקנות להלכה, שאין הלכה כרבי שמעון דאמר דרשינן טעמא דקרא, אלא כחכמים שחולקים עליו בזה, וכסתם בשנה בבבא מציעא (קטז, ע"א)⁷⁹."

75. ספר "יד מצרים" - פירוש הגדה של פסח.

76. שו"ת הרשב"א החדשות (מכתב יד) סימן שסו.

77. מצודת דוד משלי פרק ל"א, פסי לא.

78. יתורה תמימה" קהלת פרק ח', פסי יז והערה נט.

79. שו"ת "יחווה דעת" חלק א סימן נה ד"ה ושמוא יאמר.